

Prof. dr Milanka VEŠOVIĆ

Pregledni članak

UDK: 343.85:343.62; 341.231.14

Primljeno: 15. avgust 2015. god.

NASILJE U PARTNERSKIM ODNOSIMA I PORODICI U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU SRBIJE

- Tragom Istanbulske konvencije -

Koreni nasilja u porodici i u partnerskim odnosima sežu do samih početaka partnerskih odnosa. Sprečavanje nasilja u porodici, međutim, dugo je ignorisano, štaviše, kažnjavanje žena u određenim periodima ne samo da je tolerisano, već je predstavljalo čin koji je bio društveno prihvatljiv i koji su cenile crkva i država, kao i bračni partneri. Tek u novije vreme, s kraja prošlog veka, društveni stav se radikalno menja i ta tema postaje, bez preterivanja, predmet globalnog interesovanja.

Razmatrajući normativna rešenja i praksu sudskih instanci na međunarodnom planu, posebno jurisprudenciju Evropskog suda za ljudska prava, autor prati nastanak i razvoj novog trenda u borbi protiv polnih (gender based) stereotipa i anahronih shvatanja o položaju muškarca i žene.

Tokom izlaganja autor nastoji da predstavi napore u pogledu sprečavanja nasilja u porodici i partnerskim odnosima na ravni rešenja u pozitivnom krivičnom zakonodavstvu, prvenstveno Srbije, a delimično i drugih zemalja. U tom smislu razmatraju se krivično delo nasilja u porodici i krivična dela upravljena na zaštitu polnog integriteta.

Što se tiče krivičnog dela nasilja u porodici, kojim se u Krivičnom zakoniku Srbije – član 194. ostvaruje zaštita od fizičkog

i psihičkog nasilja u porodičnim/partnerskim odnosima, autor smatra da to delo treba izmeniti, ali ne u smislu pooštavanja krivičnopravne represije, već u smislu adekvatne izmene koncepcije bića dela, koja bi eventualno doprinela efikasnijem sprečavanju te pojave. U tom smislu autor daje određene predloge.

U radu se autor takođe bavi pitanjima sprečavanja seksualnog nasilja, prvenstveno krivičnim delom silovanja, kao osnovnom inkriminacijom u toj oblasti, tačnije, autor je svu pažnju skoncentrisao na aktuelne i veoma forsirane zahteve za redefinisanjem dela silovanja i određivanja njegovog ratio legis na bazi nepristanka žrtve (umesto prinude). Razmatrajući razloge za takve predloge i protiv njih autor nastoji da doprinese sagledavanju te problematike.

Na kraju treba dodati da su sva izlaganja, predlozi i zaključci tretirani i vrednovani i iz aspekta međunarodnih normativnih akata, posebno Konvencije za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena i Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Ključne reči: nasilje u partnerskim odnosima, nasilje u porodici, silovanje, nepristanak, Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

1. Pojam, razvoj i međunarodni aspekt

1.1. Zahtev za jednakošću je najosnovnije pravo svakog čoveka. U njegovoj osnovi su sloboda i pravda, i stoga početna odredba Univerzalne deklaracije o pravima čoveka glasi: „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima” – načelo je pravno, političko i moralno. Jednakost – sloboda od diskriminacije podrazumeva jednako postupanje prema svakom bez obzira na njegovo stanje i pripadnost određenoj grupi, a prema članu 14. Evropske konvencije o zaštiti prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija), kao takva stanja, odnosno grupe tretiraju se: pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo ubeđenje, nacionalno ili socijalno poreklo, pripadnost nekoj nacionalnoj manjini, imovina, rođenje i sl. Pri tom se mora imati u vidu da je Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: Evropski sud) tokom svoje dugogodišnje prakse razvio i brojne druge osnove diskriminacije, kao što su istopolnost, zakonitost–nezakonitost rođenja, bračno stanje i

profesionalni status, a da je Protokolom br. 12 uz Konvenciju,¹ uz prava koja ona garantuje, zaštita proširena i na sva ostala prava koja se štite nacionalnim zakonodavstvom države ugovornice, pa je na taj način uspostavljeno *opšte pravo nediskriminacije*.

Načelo jednakosti i načelo zabrane diskriminacije sadržani su u svim temeljnim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima, kao i u nacionalnim kodifikacijama, poput ustava. „Država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti”, odredba je člana 15. Ustava Republike Srbije, uz koju rešenja i instituti međunarodnih kodifikacija – Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (u daljem tekstu: *CEDAW*)² i Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (u daljem tekstu: Istanbulska konvencija)³ predstavljaju početnu tačku svih razmatranja u ovom radu.

CEDAW je prvi međunarodni akt u okviru kojeg je zaštita žena od diskriminacije postavljena kao osnovni i neposredni cilj. Odredbe te konvencije u svom originalnom tekstu ne sadrže nasilje kao oblik diskriminacije, ali je zato, vrlo brzo nakon njenog donošenja, Opštom preporukom br. 19 (1992) eksplicitno utvrđeno da nasilje zasnovano na polu (*gender-based*) predstavlja diskriminaciju zasnovanu na polu (*gender-based*) i u tom smislu član 7. Preporuke predviđa: „Nasilje zasnovano na razlici polova koje šteti ženama ili im negira uživanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda prema opštem međunarodnom pravu ili prema konvencijama o ljudskim pravima jeste diskriminacija u smislu člana 1. Konvencije.”⁴

Sa aspekta ovog rada, posebno je značajan i Opcioni protokol uz *CEDAW* (1999),⁵ kojim je uspostavljena individualna zaštita pojedinaca ili

-
- 1 Protokol broj 12 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, Rim 4. novembra 2000. godine, stupio je na snagu 1. aprila 2005. godine.
 - 2 Konvencija CEDAW donesena je 18. decembra 1979, a stupila je na snagu 3. septembra 1981. SFRJ je ratifikovala CEDAW 1981. („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, broj 11/81), a SRJ kao sukcesor, članica je Konvencije od 12. marta 2000. Srbija dostavlja periodične izveštaje Komitetu CEDAW i do sada je podnela dva izveštaja: prvi 2007. godine – Inicijalni izveštaj za period 1992?2003, 38. zasedanje Komiteta, CEDAW/C/SCG/CO/1, a drugi i treći 2013. godine – Izveštaj za period 2007?2009, CEDAW/C/SRB/2-3.
 - 3 Istanbulska konvencija donesena je 11. maja 2011, a stupila je na snagu 1. avgusta 2014. Srbija je potpisala Istanbulsku konvenciju 4. aprila 2012. sa tri rezerve, i to u vezi sa članom 30. stav 2, članom 44. stav 1. tačka e), st. 3. i 4, a ratifikovala ju je oktobra 2013. („Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br. 12/13 i 13/13).
 - 4 Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, od 1992.
 - 5 Opcioni protokol uz CEDAW donet je 6. oktobra 1999. godine, a stupio je na snagu 22. decembra 2000. godine. SRJ je ratifikovala Protokol („Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, broj 13/02).

grupa za povrede prava garantovanih Konvencijom, i to: 1) individualnim ili grupnim tužbama (član 5. i dr. i 2) istragom koju Komitet za eliminisanje diskriminacije žena (u daljem tekstu: Komitet) samoinicijativno vodi kad dođe do pouzdanih informacija o sistematskom i teškom kršenju ljudskih prava (član 8). Za vođenje postupka u oba slučaja nadležan je Komitet, sa eventualnom mogućnošću da se u proces apsolviranja i razrešenja predmeta uključi i tužena država članica, a u slučaju postupka po tužbi, Komitet može da zahteva i da se preduzmu privremene mere radi zaštite žrtve od nenadoknadle štete. Komitet donosi odluke u formi preporuka i mišljenja.⁶ Dosadašnja praksa Komiteta

6 Relevantni članovi Opcionog protokola glase:

član 5. stav 1. „U svakom trenutku nakon prijema predstavke, a pre nego što je doneta odluka o njenom predmetu, Komitet može podneti Državi članici na koju se predstavka odnosi, na hitno razmatranje, zahtev da Država članica preduzme neophodne unutrašnje mere kako bi se izbeglo nastupanje eventualne nenadoknadle štete po žrtvu ili žrtve navodnog kršenja”;

član 6. st. 1. i 2. „Izuzev ukoliko Komitet odluči da je predstavka neprihvatljiva bez upućivanja iste Državi članici na koju se odnosi, i ukoliko pojedinac ili pojedinci prihvate da se njihov identitet saopšti odnosnoj Državi članici, Komitet će, u poverenju, upoznati tu Državu članicu sa svakom predstavkom podnetom u skladu sa ovim protokolom.

U roku od šest meseci, Država članica koja je primila predstavku, podneće Komitetu pismeno objašnjenje ili izjavu u kojoj razjašnjava predmet predstavke ili navodi pravno sredstvo, ukoliko takvo postoji, koje je moglo biti iskorišćeno u toj Državi članici”;

Član 7. st. 1, 3. i 4. „Komitet će razmatrati predstavke primljene u skladu sa ovim protokolom, imajući u vidu sve dostupne informacije pružene od strane ili u ime pojedinaca ili grupe pojedinaca i od strane odnosne Države članice, uz obavezu da ove informacije prosledi zainteresovanim stranama.

Nakon razmatranja predstavke, Komitet će svoje mišljenje o predstavci, uključujući i preporuke, ukoliko ih ima, proslediti zainteresovanim stranama.

Države članice dužne su da uzmu u razmatranje mišljenje Komiteta, uključujući i preporuke, ukoliko ih ima, i da, u roku od šest meseci, podnesu Komitetu pismeni odgovor, uključujući i informaciju o bilo kojoj radnji preduzetoj u skladu sa mišljenjem i preporukama Komiteta”;

Član 8. „Ukoliko Komitet primi pouzdanu informaciju koja ukazuje na teško ili sistematsko kršenje od strane Države članice, prava navedenih u Konvenciji, Komitet će pozvati Državu članicu da sarađuje u ispitivanju tačnosti informacije i da u tom cilju podnese primedbe koje se tiču predmetne informacije.

Uzimajući u obzir primedbe koje je podnela Država članica, kao i sve druge dostupne pouzdane informacije, Komitet može imenovati jednog ili više članova da sprovedu istragu i da o tome obaveste Komitet; Nakon razmatranja nalaza takve istrage Komitet će sve nalaze, uključujući i sve komentare i preporuke, proslediti odnosnoj Državi; U roku od šest meseci od prijema nalaza, komentara i preporuka prosledenih od strane Komiteta, odnosna Država članica će svoje primedbe podneti Komitetu; Takva istraga se sprovodi u poverenju i saradnja Države članice neophodna je tokom svih faza postupka.”

Istanbulska konvencija takođe predviđa instrumente za zaštitu prava pojedinaca. GREVIO je ekspertska grupa koja prati primenu Istanbulske konvencije i u tom cilju usvaja izveštaje zemalja članica koje joj one podnose o legislativnim i drugim merama koje se odnose na primenu Konvencije. U slučaju teških, masovnih ili permanentnih povreda konvencijskih prava, GREVIO

pokazala se kao prestižna i umogome je doprinela razradi smisla i sadržaja konvencijskih instituta.⁷ Srbija je ratifikovala Opcioni protokol i u tom smislu njenim građanima stoje na raspolaganju sredstva zaštite koja on predviđa.

1.2. Diskriminacija znači pravno nedopustivo nejednako postupanje. Pod tim se podrazumeva ne samo različito postupanje bez razumnog i opravdanog razloga prema pojedincima koji se nalaze u istim ili sličnim situacijama, nego i jednako postupanje prema licima koja se nalaze u bitno različitim situacijama.⁸ Naime, u slučajevima koji nisu isti, formalna primena jednakosti može upravo stvoriti ili potencirati postojeće razlike. Zahtev dakle glasi: jednako prema onom što je jednako, a nejednako prema onom što je u bitnom različito – supstancijalna jednakost, a ne formalno sprovođenje principa.

U varijanti jednakih mogućnosti, supstancijalna jednakost znači da pravo treba da obezbedi svim pojedincima jednake mogućnosti u pristupu željenim dobrima, uzimajući u obzir njihov različit početni položaj. Koncept jednakih mogućnosti ili jednakih šansi danas je veoma zastupljen.

Evropski sud se relativno kasno izjasnio o supstancijalnoj diskriminaciji jer se taj prigovor retko isticao u praksi, ali je u slučaju Tilimenes protiv Grčke (2000)⁹ nedvosmisleno stao na stanovište da *jednako postupanje u različitim slučajevima predstavlja povredu člana 14. Konvencije*, navodeći: „Sud je do sada smatrao da je pravo iz člana 14. Konvencije da se ne bude diskriminisan povređeno kad države postupaju različito prema licima u uporedivim situacijama bez objektivnog i razumnog razloga... Međutim, Sud smatra da to nije jedini vid diskriminacije iz člana 14. Pravo ne biti diskriminisan u uživanju prava garantovanih Konvencijom takođe je povređeno kad država bez objektivnog i razumnog opravdanja propusti da postupi različito prema licima čije su situacije značajno različite.”¹⁰

može zahtevati da se podnese hitan specijalni izveštaj o merama koje su preduzete za spečavanje tih pojava ili inicirati poseban istražni postupak u tom smislu (član 68. st. 11-13). GREVIO je, međim, tek formiran (septembar 2015), tako da zasad ne postoje relevantne prakse.

7 Vidi: Branković, B., *Vesti iz budućnosti: Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja nad ženama*, 2013, str. 56–60.

8 Kako je to sudija Tanaka formulisao u izdvojenom mišljenju u slučaju Jugozapadne Afrike pred Međunarodnim sudom pravde: „Načelo jednakosti pred zakonom ne znači... apsolutnu jednakost, tj. jednako postupanje prema ljudima bez obzira na pojedinačne, konkretne okolnosti, nego znači... relativnu jednakost, tj. načelno postupati jednako prema onome što je jednako i nejednako prema onome što je nejednako... Postupati različito prema nejednakim stvarima u skladu s njihovom nejednakošću nije samo dopušteno nego se zahteva (South West Africa Case, ICJ Rep. 1966, 4). Cit. prema Omejec, J., *Zabrana diskriminacije u praksi Evropskog suda za ljudska prava*, Zbornik PFZ, 2009, Vol. 59., No. 5., str. 878.

9 *Thlimmenos v. Greece*, predstavka br. 34369/07, presuda od 6. aprila 2000.

10 Op. cit., par. 44.

1.3. S obzirom na to da *nasilje nad ženama* zasnovano na polu predstavlja vid diskriminacije zasnovane na polu, razumljivo je što se ono razvijalo prvenstveno kroz legislativnu i sudsku aktivnost međunarodnih instanci koja se odnosila na diskriminaciju na osnovu pola. U tom smislu, na evropskom tlu jurisprudencija Evropskog suda je odigrala odlučujuću ulogu,¹¹ pri čemu su nečovečno i degradirajuće postupanje (član 3. Konvencije) i diskriminacija na osnovu pola u vezi s nekim pravom koje je zaštićeno Konvencijom (član 14) dva osnovna instituta na bazi kojih je Evropski sud gradio zaštitu od porodičnog i partnerskog nasilja.

Tako je npr. u slučaju *Ajrej protiv Irske* (1979),¹² koji je pokrenut zbog povrede člana 6. stav 1. (povreda prava na pristup sudu) u vezi sa članom 14. i članom 8. (povreda prava na poštovanje privatnog i porodičnog života), Evropski sud stao na stanovište da stvarno ostvarenje prava iz člana 8. Konvencije pretpostavlja *delotvorno* poštovanje privatnog i porodičnog života, a ne prosto uzdržavanje od nemešanja u taj život. U tom smislu, Evropski sud je naveo: „Delotvorno poštovanje privatnog i porodičnog života obavezuje Irsku da učini pravna sredstva zaštite stvarno pristupačnim, kad je to primereno, svakom ko želi takvu zaštitu. Takva zaštita, međutim, nije bila dostupna podnositeljki predstavke, koja nije bila u situaciji da koristi pravna sredstva, tj. da se obrati višem sudu kako bi izdejstvovala rastavu od supruga i stoga je ona žrtva povrede člana 8. Konvencije.”^{13 14} Slično u presudi *Opuz protiv Turske*

11 Praksa ostalih međunarodnih instanci, poput Interameričkog suda za ljudska prava, takode je izuzetno respektabilna. Vidi opširnije: Branković, B., op. cit., str. 40-47.

12 *Airey v. Ireland*, predstavka br. 6289/73, presuda od 9. oktobra 1979.

13 *Airey*, par. 33.

14 Podnositeljka predstavke, naime, nije imala dovoljno finansijskih sredstava za vođenje postupka, a besplatna pravna pomoć joj se nije mogla dodeliti jer, prema pravnim propisima Irske, ta pomoć nije pripadala onima koji se razvode.

Slučaj *Ajrej* je izuzetno značajan za praksu Evropskog suda u pogledu člana 14. Konvencije jer je Evropski sud u njemu jasno odredio smisao i domet pojma diskriminacije. Istina, u samoj presudi Evropski sud nije utvrdio da postoji povreda člana 14, iako je takav zahtev bila istakla podnositeljka predstavke, jer je smatrao da je za rešavanje konkretnog slučaja dovoljno to što je utvrđena povreda člana 6. Konvencije. Naime, načelan stav Evropskog suda u toj oblasti jeste da kada se utvrdi da postoji povreda nekog materijalnog konvencijskog prava, kao što je to učinjeno u slučaju *Ajrej*, u pogledu člana 6. Konvencije, suvišno je razmatranje povrede tog prava iz aspekta člana 14. Konvencije pošto bi se tada raspravljalo uglavnom o prigovorima i činjenicama iste sadržine. To, međutim, ne znači da uz povredu nekog osnovnog konvencijskog prava nije moguće pronaći i zasebnu povredu tog prava u smislu člana 14. (*Marckx v. Belgium*, 1979, predstavka br. 6833/74, par. 32) U pravilu, ako Evropski sud ne utvrdi samostalnu povredu konvencijskog prava, tada je otvorena mogućnost da se utvrđuje povreda u kontekstu člana 14. Konvencije. Međutim, i kada Evropski sud utvrdi da postoji neka osnovna povreda konvencijskog prava, slučaj se raspravlja i iz aspekta člana 14. kada očigledna nejednakost u postupanju u odnosu na dato dobro... predstavlja bitan aspekt slučaja, zaključak je u presudi *Ajrej* (*Airey*, par. 30).

(2009),¹⁵ Evropski sud je podvukao težinu nasilja u porodici ukazavši na problem koji stvara *nevidljivost tog fenomena* i na naročitu ozbiljnost s kojom zbog toga na njega treba odgovoriti.¹⁶ Ta presuda je istovremeno prva presuda Evropskog suda u kojoj je porodično nasilje nad ženama tretirano u smislu člana 14. Konvencije.

1.4. Drugi važan princip koji je došao do izražaja u brojnim presudama Evropskog suda, a veoma je značajan za materiju porodičnog/partnerskog nasilja tiče se *pozitivne obaveze države* da deluje i kada je povreda usledila od *privatnog lica*. U toj situaciji, država, odnosno oni koji postupaju u ime nje odgovaraju zbog pasivnog držanja i nepreduzimanja mera koje su bile podobne, a moguće da spreče nasilje, odnosno njegovu eskalaciju ili pak zbog neaktivnosti *post festum* u pravcu efikasnog sprovođenja istrage, omogućavanja dostupnosti pravnih sredstava, pružanja pravne pomoći, obezbeđivanja kompenzacije i sl. U Opštoj preporuci br. 19. tačka 9. navedeno je: „Prema opštem međunarodnom pravu i pojedinačnim paktima o ljudskim pravima, države mogu takođe da budu odgovorne za dela pojedinaca ukoliko ne deluju s dužnom revnošću da bi sprečile kršenje prava ili da bi istražile i kaznile počinioce nasilnih dela ili obezbedile kompenzaciju žrtvama nasilja.”¹⁷

Drugim rečima, nedopustivo je da vlasti tolerišu¹⁸ nasilno ponašanje jer to tolerisanje dezavuiše osnovne ciljeve u borbi protiv te pojave. Za odgovornost je potrebno: 1) da je nadležni organ znao ili mogao znati da u trenutku kad su se događaji odvijali postoji stvaran i neposredan rizik po zaštićeno dobro (npr. po život oštećenog) i 2) da nije preduzimao mere od kojih se, prema razumnoj proceni, moglo očekivati da će sprečiti rizik od nastupanja povrede. Pritom se pod

15 Opuz v. Turkey, predstava br. 33401/02, presuda od 9. juna. 2009.

16 Opuz, par. 157.

17 To je, u stvari, objašnjenje člana 2(e) CEDAW, koji reguliše tu obavezu („Države članice se obavezuju da preduzmu sve potrebne mere za otklanjanje diskriminacije žena od strane bilo kog lica, organizacije ili preduzeća”, (kurziv M. V.). Istanbulska konvencija takođe izričito predviđa tu obavezu – član 5. stav 2. i član 29. stav 2.

18 Ovaj momenat je veoma uočljiv u slučaju Eremija i ostali protiv Republike Moldavije (2013). Prema navodima presude, „podnositeljka predstavke je u više navrata bila izložena nasilju muža (policajca). Vlasti su odbile da njen zahtev za razvod braka reše po hitnom postupku. Ona je čak, navodno, bila izložena pritisku policije da povuče krivičnu prijavu protiv svog muža. Socijalne službe su takođe priznale da nisu izvršile rešenje o zabrani pristupa žrtvi, već da su s tim kasnile zbog činovničke greške. Te službe su, navodno, čak sugerisale podnositeljki predstavke da se pomiri s mužem, objašnjavajući joj da ona nije ni prva ni poslednja koju je muž pretukao. Konačno, iako je priznao da je tukao svoju ženu, učinilac je suštinski bio oslobođen odgovornosti posle odluke tužioca da uslovno odredi zastoj u postupku koji se protiv njega vodi. (R. Eremija i ostali protiv Republike Moldavije, predstava br. 3564/11, presuda od 28. maja 2013, Ljudska prava u Evropi, Pravni bilten, 3/2013).

merama koje se „razumno” mogu očekivati ne podrazumeva nametanje nemogućeg i nesrazmernog tereta, već samo – mogućeg i ostvarljivog.¹⁹

Kao što smo istakli, princip pozitivne obaveze države doživeo je punu afirmaciju u praksi Evropskog suda. Tako je npr. u slučaju X i Y protiv Holandije (1985)²⁰ Evropski sud konstatovao da je osnovni cilj člana 8. Konvencije da zaštiti pojedince od arbitrarnog uplitanja javne vlasti u privatni porodični život, ali da uz tu negativnu obavezu postoji i pozitivna dužnost države da se meša, nerazdvojiva od efektivnog respektovanja privatnog i porodičnog života. To je slučaj gde su fundamentalne vrednosti i bitni aspekti privatnog života u pitanju i gde postojeće odredbe Građanskog zakonika tužene države nisu dovoljne za zaštitu od protivpravnog delovanja (silovanje mentalno hendikepirane devojkje), kao ni da Krivični zakon tužene države ne sadrži odredbe u tom pogledu, pa je zaključio da je devojkja žrtva povrede člana 8. Konvencije.

Takođe, vidljivo je da u primerima koje smo razmatrali (Ajrej i Opuz) princip pozitivne obaveze države došao do punog izražaja. U slučaju Ajrej, Evropski sud je upravo reagovao zbog izostanka pomoći koja bi podnositeljki predstavke omogućila da ostvari svoja prava, a u presudi Opuz, uočavajući da se naponi vlasti svode na nemešanje, a ne na obezbeđivanje stvarnog i normalnog funkcionisanja porodičnog života, zaključio je da propust države da pruži ženama zaštitu od nasilja suprugaa, odnosno zeta kojem su one bile izložene dugi period, a koje je kulminiralo ubistvom majke podnositeljke predstavke, krši njihovo pravo na jednaku zaštitu prema zakonu. To je potkrepio tvrdnjom „da porodično nasilje pogađa uglavnom žene i da opšta i diskriminatorska sudska pasivnost u Turskoj stvara ambijent koji pogoduje tome”.²¹

U presudi Eremija protiv Moldavije, Evropski sud je otišao korak dalje. Nasuprot slučaju Opuz, gde je aktivnost nadležnih organa gotovo potpuno izostala, u slučaju Eremija vlasti su ipak preduzimale neke akcije u cilju sprečavanja nasilja. Sud je, međutim, konstatovao da nije dovoljno da vlast preduzima određene korake u cilju zaštite žrtve i kažnjavanja učinioca, već da ti koraci moraju biti delotvorni da bi bilo sigurno da je država ispunila obaveze koje je preuzela prema Konvenciji.²²

1.5. Važan korak u pogledu zaštite od porodičnog/partnerskog nasilja predstavlja donošenje Istanbulske konvencije. Pod pojmom diskriminacije žena,

19 Osman v. The United Kingdom (1998), Reports 1998-VIII, par. 116. Cit. prema Opuz, par. 129 i 130. Ovi stavovi su imali precedentnu ulogu i kasnije su korišćeni u brojnim presudama.

20 X i Y v. Nederland, predstavka br. 8978 /80, presuda od 26. marta 1985, Vidi: European Court of Human Rights. Factsheet – Violence against Women, may 2015.

21 Opuz, par. 200, 202. i 198.

22 Eremija, op. cit.

prema članu 3d) te konvencije, podrazumeva se „nasilje na polno zasnovanoj različitosti, odnosno nasilje koje je usmereno protiv žene zato što je žena ili nasilje koje nesrazmerno više pogađa žene nego muškarce”. To je aktuelna i opšteusvojena odrednica tog pojma i srećemo je, osim u Istanbulskoj konvenciji i u Opštoj preporuci br. 19 (tačka 6), a u istom smislu određuje je i Direktiva 2012 /29/EU Evropskog parlamenta i Veća Evrope o uspostavljanju minimalnih standarda, prava, potpore i zaštite žrtava krivičnih dela, od 25. oktobra 2012.²³ Nasilje nad ženama je upravo najgrublji i najizrazitiji primer polne diskriminacije. Ne treba posebno napominjati da se nasilje koje se odvija u okviru porodičnog i partnerskog odnosa razlikuje od onog koje se odvija izvan porodice. Specifičnost tog nasilja proističe iz okruženja, porodičnog okvira u kom se ono dešava, posebno iz bračnog, odnosno drugog partnerskog odnosa, a nasilje upravo u tim partnerskim odnosima predstavlja okosnicu i bitnu odrednicu ove teme uopšte²⁴ i mi se u ovom radu bavimo samo partnerskim nasiljem prema ženama.

2. Partnersko nasilje

2.1. Bliskost i neposrednost odnosa koje postoje između bračnih i drugih partnera briše granice između dozvoljenog i nedozvoljenog, razotkriva ljudske slabosti, a često predstavlja i mesto relaksacije. Često se ističe da se u partnerskoj vezi uzajamno indukuje ponašanje i da je zbog toga, ukoliko je reč o nasilničkom ponašanju, iz tog vicioznog kruga teško izaći. Ponavljanje nasilnog ponašanja je jedna od najznačajnijih karakteristika nasilničkog ponašanja. Lice koje je uznemiravano je ono lice koje je izloženo stalnim napadima. Žan Pol Duse²⁵ smatra da uznemiravanje samo po sebi nije uvek toliko opasno, ali ponavljanje takvog ponašanja može imati veoma ozbiljne posledice po fizičko i psihičko stanje uznemerivane osobe. Stoga se ponavljanje nasilničkog ponašanja često unosi kao element u biće krivičnog dela. Prilikom uvođenja krivičnog dela psihičkog nasilja u francusko zakonodavstvo²⁶ isticano je sa izvesnom dozom

23 U Direktivi je data samo opštija definicija koja se odnosi na diskriminaciju svih osoba na osnovu pola, a ne samo žena. Član 17. Direktive glasi: „Rodno zasnovano nasilje definisano je kao nasilje usmereno protiv lica zbog njegovog pola, identiteta ili polnog izražavanja ili koje nesrazmerno više pogađa lica jednog pola.” Vidi: Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of Europe, establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/2012.

24 U istom smislu vidi veoma vredno istraživanje: Nasilje u porodici u Vojvodini, urednik Vesna Nikolić Ristanović, Novi Sad, 2010; tabele 5, 8, 14. i 18. i str. 52. u delu rada: Petrović, N., Rasprostranjenost nasilja u porodici u Vojvodini.

25 Doucet, J.-P., Dictionaire de droit criminel, Lettre H.

26 Nasilje u porodici priznato je u francuskom krivičnom pravu kao krivično delo još 1992. godine, ali u formi fizičkog nasilja (član 222-13 i dr. Krivičnog zakonika Francuske).

zluradosti kako će parovi koji se stalno međusobno povređuju konačno biti izloženi kazni zatvora do tri godine.²⁷

Nasilje u porodici predstavlja zloupotrebu moći radi sticanja kontrole nad članovima porodice, odnosno nad ženom, tj. nad onim članom koji ima manje moći i čiji su resursi slabiji. To nasilje je, kao što je istaknuto u Preambuli Istanbulske konvencije, „manifestacija istorijski nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca” i duboko ukorenjenog patrijarhalnog stereotipa o položaju osoba muškog pola.²⁸ „Nadmoć” muškarca je nekad stvarna i proizlazi ne samo iz fizičkih osobina muškarca već, prvenstveno iz njegovog ekonomskog, profesionalnog i uopšte društvenog položaja. „Nadmoć” lica muškog pola je nekad i fiktivna i upravo ona kao takva želi da svoju nemoć, neuspeh, nesigurnost i nepotvrđenost kompenzuje „moći”.²⁹ Pri tom treba bez prestanka naglašavati da nasilje predstavlja najprostiju i najelementarniju emanaciju „moći”.

Međutim, u braku i drugim bliskim odnosima dešavaju se ekscesi i konfliktne situacije i drugačijeg karaktera. Ne treba podsećati na to da partnerske odnose često prate jake tenzije, burne reakcije, neslaganja i sl. Nasilje je, međutim, pojmovno nešto mnogo drugačije nego eksces (ma kako težak bio). Destruktivnost konflikta se iscrpljuje u njemu samom – u jednom aktu. Nasilje je opasno po svojoj prirodi, to je jedno (permanentno) stanje iza kojeg stoji

Psihičko nasilje je kasnije uvedeno u francusko krivično zakonodavstvo, i to Zakonom o nasilju nad ženama, nasilju među partnerima i uticaju te vrste nasilja na decu (Loi No 2010-769, od 9. jula 2010), i predstavlja samostalnu inkriminaciju – član 222-33-2-1 KZ, poslednje izmene ove inkriminacije (ali ne tako bitne), predviđene su Zakonom o stvarnoj jednakosti između žena i muškaraca (Loi No 2014-873, od 4. avgusta 2014).

Francuski Krivični zakonik koji je konsultovan u ovom radu je prema stanju na dan 13. novembra 2015.

27 Psychological violence a criminal offence in France, BBC, 30. jun 2010.

Opširnije o uvođenju psihičkog nasilja u francusko krivično zakonodavstvo vidi: Proposition de loi reutorçant la protection des victims et la prévention et la répression des violences faites aux femmes, Senat, diskusija povodom Loi No 2010-769, od 9. jula 2010.

28 U tom smislu član 5(a) CEDAW predviđa da države članice preduzimaju sve podesne mere „radi izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili na tradicionalanoj ulozi muškaraca, odnosno žena”. Vidi u istom smislu: član 12. stav 1. Istanbulske konvencije. Strategija za ravnopravnost polova Veća Evrope za period 2014-2017. (Council of Europe Gender Equality Strategy 2014-2017), označava borbu protiv rodnih stereotipa kao jedan od osnovnih strateških ciljeva.

29 Vesna Nikolić Ristanović navodi kao individualne i situacione karakteristike nasilnih muškaraca raskorak između zavisnosti od partnerke i patrijarhalnog modela ponašanja, nizak nivo samopoštovanja, osećanje neadekvatnosti, promenu profesionalnog statusa i nezaposlenost, izolovanost, stres. (Vidi: Nikolić Ristanović, V., Krivično nasilje u porodici u društvenom i pravnom sistemu Srbije i Crne Gore, Temida, jun 2003, tema: Krivično delo: Nasilje u porodici i njegova primena u praksi, 2003, jun, str. 7).

nejednak odnos moći žrtve i učinioca, i zloupotreba te moći od strane onog koji je u superiornijem položaju.³⁰ To je *ratio legis* krivičnog dela nasilja u porodici. Istina, ovde se mora učiniti jedna digresija i istaći da i jednokratno, teško i brutalno ponašanje (koje se ispoljava prvenstveno u formi fizičkog nasilja, ali i psihičkog i drugih oblika nasilja) spada u pojam nasilja u porodici ukoliko proističe iz nejednakog odnosa moći partnera.³¹

2.2. Porodično/partnersko nasilje obuhvata sve postupke kojima se nanose patnje fizičke, psihičke ili seksualne prirode, a pojam tog nasilja uključuje i ekonomsko nasilje.³²

Fizičko nasilje podrazumeva sve oblike fizičkih napada na neko lice, počev od onih najlakših, kao što su gurkanje, odgurivanje, povlačenje za kosu – do najtežih, kao što su batinanje, premlaćivanje, lomljenje kostiju, nanošenje opekotina, nepružanje nege ženama sa invaliditetom i dr.

Psihičko (emocionalno) nasilje uopšte podrazumeva ponašanje koje kod žrtve izaziva strah, uznemirenost, bezizlaznost, nemogućnost da se odupre pritisku koji se na nju vrši, ugroženost sopstvene bezbednosti ili bezbednosti bliskih lica, gubitak samopoštovanja i vere u sebe, jednom rečju, to je ponašanje upravljeno na urušavanje kvaliteta njenog života – koje dovodi do promene (ugrožavanja ili povrede) njenog fizičkog i psihičkog stanja. Te povrede nisu vidljive, ali njihove posledice su često mnogo dublje. Radnje izvršenja su veoma raznovrsne, kao što su ismevanje, omalovažavanje, konstantne kritike, postavljanje nerealnih i neostvarljivih očekivanja, pretnje nanošenjem zla, ograničavanje kretanja, zaključavanje, zabrana kontakata s drugim osobama, teranje na preteran rad ili onemogućavanje rada i dr. – u žargonu poznato „ubijanje u pojam”. Verbalni napadi takođe spadaju u oblast psihičkog nasilja.

Poseban oblik psihičkog nasilja predstavlja *proganjanje*. Ono podrazumeva opsesivnu pažnju pojedinca ili grupe pojedinaca prema nekom licu, koja se manifestuje kao stalno uznemiravanje, nastojanje da se uspostavi prisniji kontakt, praćenje, uhođenje, uznemiravanje SMS porukama i dr. – što kod žrtve proizvodi osećaj straha ili uznemirenosti.

Seksualno nasilje je širok pojam i obuhvata dela od onih najbanalnijih, kao što su zadirivanje sa seksualnim prizvukom, lascivni komentari i sl. do naj-

31 M. F. Irigojen takođe smatra da pojam moral harassment, obuhvata i brutalno jednokratno ponašanje, ali samo ako je ono rezultat perverse stava učinioca prema žrtvi.

U našoj teoriji Z. Stojanović u vezi s nekim oblicima krivičnog dela nasilja u porodici navodi da se mogu izvršiti i onda kad je radnja preduzeta samo jednom. (Komentar Krivičnog zakonika, Beograd 2012. str. 573).

32 Vidi: član 3. tač. a) i b), čl. 33, 34, 35. i 36. Istanbulske konvencije.

grubljih povreda polnog integriteta i slobode odlučivanja u polnoj sferi, kao što je silovanje, incest, genitalno sakaćenje i sl.

Ekonomsko nasilje predstavlja npr. nejednaku dostupnost zajedničkim imovinskim sredstvima, sprečavanje zapošljavanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, uskraćivanje finansijskih sredstava za izdržavanje dece, onemogućavanje rada i zarade, jednom rečju, svako kontrolisanje pristupa finansijskim i ekonomskim resursima koje neko lice dovodi u položaj ekonomske potčinjenosti.

Svi navedeni oblici nasilja mogu da se pojave samostalno, ali isto tako i u međusobnoj kombinaciji (npr. fizičko zlostavljanje kojem je svrha psihičko slamanje žrtve). Međutim, bez obzira na to koji i kakav pojavni oblik poprima, osnovna karakteristika svakog nasilja su „moć”, s jedne strane, i položaj žrtve, s druge strane.

3. Član 194. Krivičnog zakonika Srbije

3.1. U zakonodavstvu Srbije, krivično delo nasilja u porodici, utvrđeno u članu 194. stav 1. Krivičnog zakonika, čini ono lice koje „primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice”.³³

33 Odgovarajuće odredbe stranih zakona kojima se reguliše ovo krivično delo glase:

Član 197a Kaznenog zakonika Hrvatske glasi: „Tko teško krši propise o zaštiti od nasilja u obitelji i time kod člana obitelji ili bliske osobe izazove strah za njezinu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba ili je dovede u ponižavajući položaj, a time nije počinjeno teže kazneno djelo, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.”

Krivično delo nasilja u porodici postojalo je u Kaznenom zakoniku Hrvatske od 1997. godine, da bi kasnije, prilikom donošenja pozitivnog Kaznenog zakonika bilo brisano tako da se zaštita od nasilja u porodici odvijala prvenstveno prekršajnom odgovornošću (Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji). U maju 2015. to delo je ponovo uvedeno u krivično zakonodavstvo Hrvatske – član 197a KZ.

Član 191. Krivičnog zakonika Slovenije glasi: „Ko unutar familije, s drugim postupa loše, tuče ga ili na drugi način pati ili prema njemu postupa na ponižavajući način ili ga pretnjom neposrednog napada na život ili telo izbacuje iz zajedničkog stana ili mu ograničava slobodu kretanja, uhodi ga, prinuđava na rad ili mu ne dozvoljava da radi ili ga na kakav drugi način nasilnim ograničavanjem njegovih jednakih prava dovodi u položaj zavisnosti, kazniće se zatvorom do pet godina” (prevod M. V.).

Prema članu 222-13 tačka 6. Krivičnog zakonika Francuske, „fizičko nasilje se ogleda u delima nasilja koja dovode do nesposobnosti za rad u trajanju do osam ili manje dana i za njih je zaprećena kazna zatvora najviše tri godine i novčana kazna... ako ih je izvršio bračni drug, lice s kojim je žrtva u vezi preko građanskog ugovora o solidarnosti ili drugi partner s kojim je žrtva u intimnoj vezi (concubin), a ako je akte nasilja izvršio bračni drug, lice s kojim je žrtva u vezi preko građanskog ugovora o solidarnosti ili drugi intimni partner – koji su rezultirali potpunom nesposobnošću za rad dužom od osam dana, učiniocu prethodno kazna zatvora najviše pet godina i novčana kazna...” (član 222-12 stav 1. tačka 6. u vezi sa članom 222-11 Krivičnog zakonika Francuske).

U pitanju je dakle krivično delo ugrožavanja s konkretnom opasnošću, drugim rečima, krivičnopravna intervencija usleđuje u poslednjem trenutku, neposredno pred nastupanje povrede.

Krivičnim delom je obuhvaćeno i psihičko i fizičko nasilje – ugrožavanje spokojstva, telesnog integriteta i psihičkog stanja člana svoje porodice.

Teži oblici dela koncipirani su s obzirom na nastupanje povrede, i to: teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja (stav 3) i smrt (stav 4).³⁴

U oba navedena oblika radi se o klasičnoj konstrukciji umišljaj u odnosu na osnovno delo, a nehat u odnosu na težu posledicu. Treba, međutim, istaći da je zakonodavac inkriminisao i umišljajno lišavanje života člana porodice. Naime, u članu 114. stav 1. tač. 10. KZ, kao kvalifikovani oblik ubistva predviđeno je lišavanje života člana porodice kojeg je učinilac prethodno zlostavljao, i to s vrlo visokom zaprećenom kaznom, koja je, kao i kod svih ostalih težih oblika ubistva – zatvor najmanje 15 godina ili zatvor od 30 do 40 godina. Poseban oblik krivičnog dela navođenja na samoubistvo i pomaganja u samoubistvu, koji je predviđen u članu 119. stav 5. KZ takođe bi mogao da bude relevantan sa aspekta zaštite života i telesnog integriteta članova porodice. Iako se u toj odredbi ne pominje izričito član porodice, a s obzirom na to da se to delo vrši prema licu koje se nalazi u odnosu zavisnosti ili podređenosti prema učiniocu i s kojim učinilac postupa surovo ili nečovečno, jasno je da u ulozi pasivnog subjekta može, pre svega, biti član porodice. Delo postoji ako lice usled surovog ili nečovečnog postupanja izvrši ili pokuša da izvrši samoubistvo (a samoubistvo se može pripisati nehato učinioca).

3.2. Postavlja se pitanje koncepcije nasilja u članu 194. stav 1. Krivičnog zakonika. Ona je, bez sumnje, dovoljna da pokrije potrebnu kriminalnu zonu, ali gubi se momenat straha, uznemirenosti, bezizlaznosti, ugoženosti, nepodnošljivosti života i poniženja koje žrtva trpi. Paralela s telesnom povredom, kako je po konstrukciji to delo postavljeno u našem zakonodavstvu, i šturo određivanje posledice kao ugrožavanja spokojstva, fizičkog integriteta ili psihičkog stanja žrtve, sasvim sigurno ne može izraziti svu kompleksnost, osetljivost, a nekad i neuhvatljivost ove materije, posebno psihičkog nasilja. Psihičkom nasilju se u poslednje vreme pridaje znatno veći značaj nego pre, a u ukupnom obimu nasilničkog ponašanja u porodici ono predstavlja najzastupljeniji vid.^{35 36}

34 Na ovom mestu nećemo se baviti ostalim težim oblicima ovog dela predviđenim u stavu 2. (kada je pri izvršenju dela korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši) i stavu 3. (delo izvršeno prema maloletnom licu) jer za razmatranja u ovom radu oni nisu od većeg interesa.

35 Vidi pomenuto istraživanje: Nasilje u porodici u Vojvodini, iz kojeg jasno proizilazi da psihičko nasilje po učestalosti stoji na prvom mestu u odnosu na sve ostale oblike porodičnog nasilja (tabela 1. str. 26).

Adekvatnim tumačenjem psihičkog nasilja mogli bi se u izvesnoj meri otkloniti ti nedostaci, ali mislimo da je celishodnije redefinisati pojam porodičnog nasilja. U tom smislu navođenje brojnih modaliteta tog dela, kao što je to učinjeno npr. u slovenačkom zakonu,³⁷ doprinelo bi znatno boljoj *vidljivosti* te inkriminacije, a sasvim sigurno i adekvatnijem izražavanju raznovrsnosti pojava oblika nasilja nad ženama u partnerskim i porodičnim odnosima. To bi u kombinaciji sa urušavanjem i degradacijom kvaliteta života žrtve ili dovođenjem žrtve u ponižavajući položaj moglo da predstavlja početnu tačku za regulisanje te materije. Dovođenje u položaj zavisnosti *ograničavanjem jednakih prava žrtve*, što je takođe potez slovenačkog zakonodavca, predstavlja posebno vredan element (i u smislu posledice i u smislu radnje izvršenja) jer ukazuje na autentično poreklo te inkriminacije – diskriminaciju na osnovu polne pripadnosti. Kontinuitet delovanja, koji uobičajeno, kao što se moglo videti, prati nasilje u porodičnim odnosima, takođe je potrebno ugraditi bilo u njegov osnovni, bilo u njegov teži oblik. S obzirom na to da je asimetričan odnos moći žrtve i učinioca bitan za određivanje pojma nasilja u partnerskim/porodičnim odnosima, smatramo da to treba da se izrazi kroz posledicu, npr. kao dovođenje u podređen ili zavisn položaj.

Što se tiče kvalifikovanih oblika, videli smo da se naš zakonodavac služi klasičnom konstrukcijom umišljaj u odnosu na osnovno delo, a nehat u odnosu na težu posledicu. Istakli bismo da se u uporednom pravu srećemo i s drugačijom metodom regulisanja te materije. Tako npr. francuski zakonodavac izvršenje dela od strane bračnog druga ili drugog životnog partnera predviđa

36 Nije slučajno francuski zakonodavac izdvojio psihičko nasilje kao samostalno krivično delo.

Član 222-33-2-1 KZ glasi: „činjenica da neko uznemirava svog bračnog druga, partnera s kojim je u vezi putem građanskog ugovora o solidarnosti ili drugog intimnog partnera, ponavljanjem reči ili postupaka kojima je cilj ili posledica degradacija kvaliteta (uslova) života žrtve koja dovođi do pogoršanja njenog psihičkog ili fizičkog zdravlja, kažnjava se zatvorom najviše tri godine i novčanom kaznom... ako su te radnje prouzrokovale potpunu neposobnost za rad od osam ili manje dana ili ako uopšte nisu rezultirale takvom nesposobnošću, a ako je posledica tih radnji potpuna nesposobnost za rad duža od osam dana – zatvorom najviše pet godina i novčanom kaznom...” (prevod M. V.).

37 Štaviše, u našem porodičnom zakonodavstvu modalitetima nasilja u porodici posvećena je mnogo veća pažnja. Kao takvi, u članu 197. stav 2. Porodičnog zakona, predviđeni su:

1. nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede;
2. izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu;
3. prisiljavanje na seksualni odnos;
4. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem;
5. ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima;
6. vredanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.”

kao kvalifikatornu okolnost kod niza krivičnih dela protiv telesnog integriteta (npr. kod krivičnog dela podvrgavanja torturi ili drugim nečovečnim postupcima – član 222-3 tačka 6. u vezi sa članom 222-1 KZ ili kod teške telesne povrede kojoj je posledica osakaćenost ili trajni invaliditet žrtve – član 222-10 tačka 6. u vezi sa članom 222-9 KZ). Hrvatski zakonodavac služi se, takođe, istom metodom. Momenat da je delo izvršeno prema bliskom licu (pod kojim se podrazumevaju članovi porodice, vanbračni ili drugi životni partneri, neformalni životni partneri, lica koja imaju zajedničko dete i dr.), predviđa kao kvalifikatornu okolnost kod krivičnih dela obične, teške i osobito teške telesne povrede (član 117. stav 2, član 118. stav 2. i član 119. stav 2. KZ). Drugim rečima, prema rešenju usvojenom i u francuskom i u hrvatskom zakonodavstvu u odnosu na tešku telesnu povredu, odnosno drugo osnovno delo zahteva se *umišljaj*. Na liniji takve zakonske konstrukcije je i pominjani kvalifikovani oblik ubistva člana porodice koji je zlostavljan, predviđen u članu 114. tačka 10. našeg Krivičnog zakonika.

3.3. Na ovom mestu potrebno je osvrnuti se na određivanje kruga lica koja uživaju zaštitu od nasilničkog ponašanja u porodici. Rešenje koje je u tom pogledu sadržano u našem krivičnom zakonodavstvu ne odgovara savremenim standardima. Naime, ono što se danas zahteva jeste da taj krug prati pojam partnerskog, a ne, kao do sada, bračnog odnosa. U tom smislu, zaštitu bi trebalo da uživaju sva lica koja žive u stalnoj, intimnoj, partnerskoj vezi, bez obzira na to da li je ona bračna ili vanbračna, postojeća ili bivša, s decom ili bez njih, heteroseksualna ili istopolna i da li ta lica dele ili nikada nisu delila isto boravište sa učinioцем (član 3(b) Istanbulske konvencije).

Srpski Krivični zakonik, međutim, kao takva lica tretira samo ona „koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno” (član 112. stav 28. KZ), dok Porodični zakon tu materiju mnogo adekvatnije reguliše jer u članu 197. stav 3. tačka 5. predviđa da krug tih lica, pored ostalih, obuhvata i sva ona „koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu”. Nema sumnje da bi rešenje krivičnog zakonodavca trebalo da prati ono koje je prihvaćeno u Porodičnom zakonu.

U okviru krivičnih dela nasilja u porodici u našem krivičnom zakonodavstvu predviđen je i jedan poseban oblik čija se protivpravnost ogleda u nepoštovanju mera koje se primenjuju prema učinioćima nasilja u porodici, a izrečene su u sudskom postupku, bez obzira na to da li je reč o krivičnom ili građanskom, tj. o posebnom postupku koji se u vezi sa zaštitom od nasilja u porodici vodi prema odredbama Porodičnog zakona. Zakonodavac na taj način

kombinacijom preventivno-represivnog delovanja pokušava da učini efektivnijom zaštitu od nasilja.³⁸

Na kraju ovog dela izlaganja potrebno je ukazati i na krivično delo proganjanja. Bilo bi celishodno, a i u skladu sa zahtevima Istanbulske konvencije, uvesti ovu inkriminaciju u naše krivično zakonodavstvo.³⁹

4. Seksualno nasilje

4.1. U vezi sa seksualnim nasiljem uopšte – u samoj porodici ili izvan nje – na prvom mestu potrebno je istaći da je ova materija radikalno reformisana kada je zaštitita od svih vidova seksualne zloupotrebe proširena i na bračnog partnera i kada je svim licima, bez obzira na njihovu polnu orijentaciju, pružena podjednaka krivičnoppravna zaštita. To su potezi koji zaista zaslužuju predznak „reformatorskih” i koji su u krivično zakonodavstvo uveli potpuno novi metod regulisanja ove materije.⁴⁰ Danas je, međutim, aktuelna druga tema. Zahteva se

38 Prema našem mišljenju, posebno značajno je to što se izricanje mere bezbednosti (član 89a KZ) i izricanje mera upravljenih na sprečavanje nasilja, prema Porodičnom zakonu (član 198), odvija u okviru sudskog postupka. Nije nam poznato za kakvo bi se rešenje zakonodavac opredelio u slučaju eventualnog donošenja posebnog zakona koji bi se odnosio na zaštitu od nasilja u porodici, ali smo sigurni da prekršajna odgovornost umesto civilne, tj. postojeće u Porodičnom zakonu nije odgovarajuće rešenje. Sa civilnom odgovornošću u ovoj oblasti srećemo se i u pravu drugih zemalja. Tako su npr. u francuskom pravu, pomenutim zakonom – Loi 2010-769, od 9. jula 2010. – unete u glavu XIV Građanskog zakonika odredbe o zaštiti od porodičnog nasilja, a njihova primena poverena je sudiji za porodične stvari. Nemački Zakon o zaštiti od nasilja, iz 2002. godine (Gewaltschutzgesetz) primenu mera zaštite od nasilja i dr. takođe stavlja u ruke porodičnog sudijske. U Nemačkoj, inače, nasilje u porodici nije predviđeno kao krivično delo.

39 Član 140. Kaznenog zakonika Hrvatske glasi: „Tko ustrajno i kroz dulje vrijeme prati ili uhodi drugu osobu ili s njom nastoji uspostaviti ili uspostavlja neželjeni kontakt ili je na drugi način zastrašuje i time kod nje izazove tjeskobu ili strah za njezinu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba...” Teži oblik ovog dela, predviđen u stavu 2. tog člana postoji ako je delo izvršeno prema bračnom ili drugom životnom partneru. Član 222-16 Krivičnog zakonika Francuske glasi: „Ponavljeni zlonamerni telefonski pozivi ili ponavljano slanje zlonamernih elektronskih poruka ili napadi bukom kojima je cilj narušavanje mira drugih, kažnjava se zatvorom od najviše jedne godine i novčanom kaznom...” (uključene izmene izvršene putem Loi 2014-873, od 4. avgusta 2014).

40 To ne isključuje potrebu određenih intervencija u vezi s krivičnim delima protiv polnog integriteta. Mislimo prvenstveno na inkriminisanje radnji koje pasivni subjekat vrši nad trećim licem, kao i na radnje koje vrši na samom sebi pod pritiskom učinioca, ali to ne negira opšti stav o validnom potezu zakonodavca u vezi s krivičnim delima protiv slobode odlučivanja u polnoj sferi. Iz aspekta Istanbulske konvencije postavlja se i pitanje krivičnog gonjenja po predlogu za delo silovanja i druga krivična dela navedena u članu 186. KZ izvršena prema bračnom partneru. Istanbulska konvencija insistira na krivičnom gonjenju po službenoj dužnosti zato što se predlog za gonjenje često povlači pod pritikom učinioca. Naš zakonodavac, s druge strane, smatra da treba podržavati ponovno uspostavljanje dobrih odnosa i mirenje među partnerima.

da esencijalni elemenat krivičnog dela silovanja bude *nepristanak* na polni akt (a ne prinuda). To rešenje je prihvaćeno u nekim savremenim krivičnim zakonima, npr. u *Sexual Offences Act (for England and Wels)* od 2003. godine, kao i u hrvatskom krivičnom zakonodavstvu,⁴¹ ali ne npr. i u zakonima Slovenije, Nemačke i Francuske. U međunarodnim dokumentima taj stav se gotovo *uni sono* zastupa, kao npr. u Istanbulskoj konvenciji (član 36) i Preporuci 2002/5 Veća Evrope,⁴² a u našoj zemlji u studijama koje se odnose na nasilje nad ženama i nasilje u porodici, kao što je npr. pomenuto delo *Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja nad ženama*⁴³ i *Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*.⁴⁴

Evropski sud je takođe eksplicitno prihvatio to stanovište. Tako je u presudi M. C. protiv Bugarske (2003)⁴⁵ ukazujući prvo na opšti trend u pravcu priznavanja pristanka/nepristanka kao esencijelnog elementa za utvrđivanje silovanja i seksualne zloupotrebe, zauzeo stav da zemlje članice treba da zahtevaju inkriminisanje i efikasno gonjenje svakog nedobrovoljnog polnog odnosa, čak i kad nema bilo kakvog fizičkog otpora i da su stoga i sama istraga i zakonodavstvo Bugarske, koje je bilo u pitanju, defektni.

Kao što je poznato, naš zakonodavac je za sada zadržao klasični koncept u tom pogledu i za postojanje krivičnog dela silovanja zahteva da se primeni prinuda.

41 Član 152. Kaznenog zakonika Hrvatske glasi: „(1) Tko s drugom osobom bez njenog pristanka izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili navede drugu osobu da bez svog pristanka sa trećom osobom izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili da bez svog pristanka nad samim sobom izvrši sa spolnim odnošajem izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(2) Počinitelj koji je bio u otklonjivoj zabludi glede postojanja pristanka iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(3) Pristanak iz stavka 1. ovoga članka postoji ako je osoba svojom voljom odlučila stupiti u spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju i bila je sposobna donijeti i izraziti takvu odluku. Smatra se da takvog pristanka nema osobito ako je spolni odnošaj ili s njime izjednačena spolna radnja izvršena uz uporabu prijetnje, prijevare, zlouporabom položaja prema osobi koja se prema počinitelju nalazi u odnosu zavisnosti, iskorištavanjem stanja osobe zbog kojeg ona nije bila sposobna izraziti svoje odbijanje, ili nad osobom kojoj je protupravno oduzeta sloboda.

Kvalifikovani oblik ovog dela postoji ako je ono izvršeno prema bliskoj osobi.

42 Recommendation Rec. 2002/5, Council of Europe.

43 Vesti, str. 26.

44 Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije s Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, urednici Tanja Ignjatović i Tanja Drobnjak, Beograd, 2014., str. 82.

45 M. C. v. Bulgaria, predstavka br. 39272/98, presuda od 4. oktobra 2003, ECHR, Factsheet, Violence against Women, May 2015.

Opšte mesto je da prinuda podrazumeva upotrebu sile bilo u njenom apsolutnom, bilo u kompulzivnom obliku, kao i upotrebu pretnje. I dok je u slučaju apsolutne sile žrtva potpuno onemogućena da preduzme bilo kakav voljni akt, pa se stoga uopšte ne može ni postaviti pitanje pristanka/nepristanka, u slučajevima kompulzivne sile (neposredne primene zla) ili pretnje (stavlja se u izgled primena zla), lice nije onemogućeno da donosi odluku, ali ta odluka je iznuđena – ona ne može biti dobrovoljna. Međutim, ono što je bitno u svim trima situacijama izostaje pružanje otpora žrtve – osnovnog elementa oko kojeg se spore zagovornici i oponenti silovanja na bazi „nepristanka”, ili kako to Mekglin–Manro primećuju: „žrtvino potčinjavaje, pokoravanje, odsustvo otpora ili propuštanje da pokaže znake otpora ili postojanje povreda ne može se izjednačiti s pristankom žrtve.”⁴⁶

4.2. Ako se, kao što smo istakli, u slučajevima apsolutne i kompulzivne sile i upotrebe pretnje pojmovi prinude i nepristanka podudaraju i shodno tome pitanje pristanka/nepristanka u toj oblasti ne postavlja (istina uz izvesnu ogradu vezanu za sudsku praksu jer su česti slučajevi u kojima se žrtve brane da su „pristale” zbog pretnje od nanošenja zla ubuduće), ako se za postojanje prinude ne zahteva uvek pružanje otpora,^{47 48} onda se postavlja pitanje koje su to relevantne situacije kada žrtva ne pruža otpor iako je on moguć, a pritom ne pristaje na seksualni akt. Situacije koje takođe sužavaju domen pitanja pristanka/nepristanka, a koje je ovde potrebno imati u vidu su one u kojima žrtva *nije sposobna za otpor*, odnosno *nije sposobna da dâ pristanak*, tj. u kojima su tzv. nemoćna lica, koja obuhvataju duševno bolesna lica, lica sa određenim invaliditetom, lica mlade dobi (u našem zakonodavstvu – lica do 14 godina), a delimično i lica koja se u odnosu na učinioca nalaze u položaju podređenosti ili zavisnosti (član 179. stav 1, član 180. i član 181. st. 1. i 2. KZ Srbije). U tim situacijama pitanje nepristanka se ne postavlja dovoljno je da pos-

46 Clare Mc Glynn – Vanessa Munro: „Rethinking Rape Law, NY 2010”, cit. prema H. M. Zawati, Book Review, *Journal of International Law and International Relations*, 2014, Vol 10, str. 43.

47 Stojanović, Z. smatra da momenat postojanja otpora treba fleksibilno tumačiti. (Vidi: Stojanović, Z, op.cit., str. 528).

48 U našoj sudskoj praksi ovaj stav je takođe došao do izražaja. U tom smislu veoma je indikativna presuda VSS Kž 415/90, od 31. maja 1991. godine, koja nedvosmisleno pokazuje da pružanje otpora od strane žrtve nije neophodan element silovanja. U pomenutoj presudi stoji: "Neodrživo je uslovljavati postojanje tog dela samo primenom apsolutne sile, jer je, razume se, neodrživo uslovljavati postojanje toga krivičnog dela samo postojanjem otpora žrtve, odnosno uslovljavati pokušaj tog dela samo namerom da se slomi otpor žene. Otpor žene i slamanje otpora od strane učinioca nisu obeležja ovog dela, već su to okolnosti na osnovu kojih se u nekim slučajevima, ne svim, pa neka je i pretežnim, može zaključiti o postojanju odlučujućih radnji koje ukazuju na to da je učinilac ženu prisilio na polno opštenje."

toji takva situacija ona je supstitut za nepristanak i sama po sebi zasniva protivpravnost. Sve i da je dat takav pristanak, to nema nikakvog značaja.⁴⁹

U slobodan prostor između nepružanja otpora koji je moguć, s jedne strane, i nepristajanja žrtve na polni odnos, s druge strane, ulazi, pre svega pasivno držanje, tj. puko trpljenje seksualnog akta, kada se žrtva iz psiholoških razloga ne opire ili kada se žrtva psihički isključuje iz silovanja da bi ga lakše podnela. Ističe se da je to karakteristično za lica mlade dobi,⁵⁰ ali, s druge strane, žrtve se u poslednje vreme sve češće brane upravo „zamrzavanjem”, a ne pružanjem otpora. Momenat podnošenja polnog akta se često sreće i u bračnim i drugim partnerskim odnosima,⁵¹ a u engleskom pravu u kontekstu porodičnog nasilja navodi se iskorišćavanje finansijske zavisnosti žrtve od učinioca kao elemenat koji dovodi u pitanje dobrovoljnost pristanka. Najosetljiviji momenat u toj oblasti, međutim, tiče se ponašanja žrtve koje je neposredno prethodilo seksualnom činu ili, kako se to zahteva u krivičnom pravu Engleske i Velsa, učinilac mora da iznese i izloži svaki korak koji je preduzeo do završnog akta i da ga osvetli iz aspekta pristanka žrtve.⁵² Momenat da je žrtva bila uključena u dobrovoljni seksualni odnos prilikom ili neposredno pre krivičnog dela, engleska sudska praksa tretira kao okolnost koja olakšava položaj učinioca. Pozadina odnosa žrtve i učinioca takođe može biti relevantna, a sudovi često zaključak o postojanju/nepostojanju pristanka vežu za stanje žrtve izazvano upotrebom alkohola ili droga, pri čemu se u slučaju da učinilac navodi žrtvu, odnosno dovodi žrtvu u takvo stanje u pravilu eliminiše pristanak žrtve.⁵³

4.3. Univerzalni trend u pravcu prihvatanja pristanka kao esencijalnog elementa silovanja i seksualne zloupotrebe nekad stvara i nedoumice.

Tako se npr. u Engleskoj, koja je tradicionalno zemlja „pristanka”, poslednjih godina razbuktala tzv. kriza silovanja (*rape crises*), uzrokovana nesrazmerom između broja prijave, s jedne strane, i broja optuženja, odnosno presuđenja, s druge strane. Krivica je uglavnom bačena na policiju, a delom i na tužilaštvo jer, kako se ističe, nisu ozbiljno shvatali prijave i iskaze žrtava, olako

49 Stojanović, Z., op. cit., str. 534. i dr.

50 M. C. v. Bulgaria, op. cit.

51 Na ovo upućuju i podaci sadržani u pomenutom istraživanju: *Nasilje u porodici u Vojvodini*, str. 44. i 45.

52 Član 1. stav 2. Sexual Offences Act Engleske i Velsa predviđa „Da li je verovanje lica A (učinioca) u pogledu postojanja pristanka osnovano (reasonable) određuje se imajući u vidu sve okolnosti slučaja, uključujući i svaki korak (step) koje je A preduzeo da utvrdi da li B (žrtva) pristaje.“

53 Opširno o pojmu pristanka/nepristanka, vidi: Decker, J. and Baroni, P.: „No“ still means „Yes“: The Failure, of the „Non-Consent“ Reform Movement in American Rape and Sexual Assault Law, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 2013, Vol. 101, No. 4.

ih tretirajući kao neubedljive i preuveličavajuće. Nije slučajno direktor Javnog tužilaštva (*Director of Public Prosecution*) Alison Sanders početkom ove, 2015. godine promovisala nove smernice u vezi s *nepristankom* za otkrivanje i utvrđivanje krivičnog dela silovanja i ostalih seksualnih zloupotreba⁵⁴ izjavljujući pritom: „Predugo je društvo okrivljivalo žrtve silovanja za zbunjujući pojam pristanka (opijanjem, provokativnim oblačenjem i sl.), ali nisu one te koje su 'zbunjene' (krive), već smo to mi (društvo), i mi to moramo promeniti. Pristanak na seksualne aktivnosti nije siva zona, on je jasno definisan u Zakonu i mora biti dat slobodno i potpuno.”⁵⁵

Od policije i tužilaca zahteva se da pokažu mnogo veću revnost u istraživanju silovanja, kao i da prebace veći teret na okrivljenog zahtevajući od njega da pokaže kako je pristanak oštećene/oštećenog dat potpuno slobodno s punim kapacitetom u pogledu donošenja i izražavanja odluke. Na oštećenoj/oštećenom je samo da dokaže da je izvršen seksualni čin, a sav ostali teret dokazivanja leži na okrivljenom.⁵⁶

Što se tiče hrvatske sudske prakse u vezi s krivičnim delom iz člana 152. Kaznenog zakonika, nismo naišli na neke indikativnije rezultate u pogledu problematizovanja pojma pristanka. Naime, pored tog dela, za koje je zaprećena ne tako visoka kazna, zadržano je i krivično delo silovanja na bazi *prinude* sa znatno većom propisanom kaznom. Inkriminacija polnog odnosa s pristankom

54 Smernice se odnose prvenstveno na one elemente na osnovu kojih su policija i tužilaštvo u pravilu odbacivali prijave. Akcenat je, pritom, stavljen na dve kategorije lica: 1) na ona koja zbog svog psihofizičkog stanja – duševne bolesti, duševne poremećenosti, stanja nesvesti i sl. nisu sposobna da slobodno odlučuju o svom polnom životu, pri čemu je poseban naglasak stavljen na osobe koje su same sebe dovele u alkoholisano stanje i 2) na lica koja se nalaze u položaju zavisnosti u okviru čega je akcentiran, kao što smo istakli, položaj podređenosti u porodici kao osnov koji dovodi u pitanje pristanak žrtve.

Što se tiče stanja alkoholisanosti u koje je žrtva sama sebe dovela, a učinilac to iskoristio za obljubu ili drugu seksualnu zloupotrebu, zauzet je vrlo jasan stav da to ne znači i pristanak žrtve na polni odnos (ona je samo pristala da se napije). Takođe se insistira na tome da pristanak na jednu vrstu seksualne aktivnosti ne znači i pristanak na drugu vrstu, da ćutanje prilikom seksualnog akta ne znači pristajanje, itd.

Vidi: CPS and police focus on consent at first joint National Rape Conference, The Crown Prosecution Service, 28. januar 2015.

55 47CPS and Police, op. cit.

56 Prema članu 75. Sexual Offences Act, prilikom utvrđivanja postojanja silovanja polazi se od pretpostavke da tužilac nije pristao/pristala na seksualni akt, kao i da okrivljeni nije imao razumnog razloga da poveruje da je on/ona dao pristanak. Okrivljeni, međutim, može izdejstvovati kod suda da otvori pitanje (raise issue) da li je on, okrivljeni razumno mogao da poveruje u to da postoji pristanak žrtve ukoliko podnese dovoljne i ubedljive dokaze u tom smislu. Tada sud, ukoliko oceni da su navodi optuženog realni, prepušta poroti da odluči o tom pitanju. U suprotnom, sud upućuje porotu da okrivljenog oglasi krivim. (Vidi: Explanatory Notes uz član 75).

očigledno je namenjena za donju zonu kriminaliteta, tako da dela koja se sreću u sudskoj praksi nemaju veći značaj. Uglavnom se radi o dubioznim i nedovoljno razjašnjenim činjeničnim stanjima, alkoholisanosti žrtve i sl., ali ono što pada u oči jeste da se često radi o vrlo sličnim situacijama, u kojima se, prema pozitivnom Zakonu, utvrđuje da postoji krivično delo iz člana 152, a za koje je, pre uvođenja tog krivičnog dela, utvrđivano da postoji krivično delo silovanja (član 188. KZ Hrvatske, od 1997. godine).⁵⁷ Takođe, kazne koje su izricane za krivično delo iz člana 152. pozitivnog KZ veoma su blage: npr. zatvor do šest meseci, kazna društveno-korisnog rada i sl.⁵⁸

Konsultujući praksu Evropskog suda uočili smo da se većina presuda u slučajevima gde se problematizovao pristanak odnosila na lica mlade dobi, a nekad i na lica sa invaliditetom, drugim rečima, na onu kategoriju lica u odnosu na koja nije toliko diskutabilno pitanje pristanka.

4.4. U celosti shvatamo težnju pobornika koncepta silovanja na bazi nepristanka da na osnovu tog elementa eliminišu rigidnu primenu pružanja otpora (stalno je plakala, ali nije se opirala devojčica M. C. od 14 godina),⁵⁹ ali ne shvatamo toliku „posvećenost” s kojom vojuju za to rešenje. Pristanak je nešto neutralniji pojam, nema dovoljnu težinu i zbog toga podložniji manipulaciji i problematizovanju kako od strane onih koji se pozivaju na pristanak, tako i od strane onih koji to čine u ime nepristanka. Videli smo da je upravo zloupotreba pojma pristanka u Engleskoj dovela do izmicanja učinilaca pravdi. Kako će se taj konflikt rešiti... Krivičnopravna intervencija zahteva čvrsto opravdanje, s druge strane, položaj žrtve, sprečavanje njene sekundarne viktimizacije i u krajnjoj liniji – razlozi pravičnosti vojuju u njenu korist.

5. Literatura

- Evropska Konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, „Službeni list SCG – Međunarodni ugovori”, broj 9/03.
- Konvencija o sprečavanju svih oblika diskriminacije žena (*CEDAW*)(1979), „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori”, broj 11/81.
- Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) (2011), „Službeni glasnik Srbije – Međunarodni ugovori”, br. 12/13 i13/13.
- Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Republike Srbije sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama

57 Npr. presude Vrhovnog suda Republike Hrvatske: I Kž 286/2008-6; I Kž 286/14-4; I Kž 288/01-3.

58 Presude Vrhovnog suda Republike Hrvatske: III Kr 156/13-4 i Kž 89/ 15-4 I.

59 M. C. v. Bulgaria, op. cit.

- i nasilja u porodici, urednici Tanja Ignjatović i Tanja Drobniak, Beograd (2014), str. 82. <http://www.womenngo.org.rs/publikacije/razvoj-dobrih-praksi/381-analiza-uskladenosti-zakonodavnog-i-strateskog-okvira-sa-standardima-konvencije-2014>, pristupljeno 18. novembra 2015.
- Branković, B., *Vesti iz budućnosti: Istanbulska konvencija i odgovornost države za borbu protiv nasilja*, (2013), <http://www.sigurnakuca.net/upload/documents/VestiIzBuducnosti.pdf>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - CPS and police focus on consent at first joint National Rape Conference, The Crown Prosecution Service, 28. januar 2015.
 - http://www.cps.gov.uk/news/latest_news/cps_and_police_focus_on_consent_at_first_joint_national_rape_conference/, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Decker, J., Baroni, P., "No" still means "Yes": The Failure of the "Non – Consent" Reform Movement in American Rape and Sexual Assault Law, *The Journal of Criminal Law and Criminology* (2013) Vol. 101, No 4, p. 1008?1169.
 - Doucet, J-P., *Dictionnaires de droit criminel*, Lettre H. http://ledroitcriminel.free.fr/dictionnaire/lettre_h/lettre_hon.htm, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of Europe 25. October 2012. establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/2012 <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:EN:PDF>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Gender Equality Strategy 2014-2017, Council of Europe, (2014) https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/02_GenderEqualityProgramme/Council%20of%20Europe%20Gender%20Equality%20Strategy%202014-2017.pdf, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Kazenski zakonik Republike Slovenije, „Uradni list RS”, št 50/2012, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/92890/108410/F945022980/SVN-2012-L-92890.pdf>, pristupljeno 18. oktobra 2015.
 - Kazneni zakonik Hrvatske, <http://www.poslovni-savjetnik.com/node/34906>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - *Nasilje u porodici u Vojvodini*, Novi Sad 2010, urednik: Nikolić Ristanović, V.
 - Nikolić Ristanović, V., *Krivično delo nasilja u porodici u društvenom i pravnom sistemu Srbije i Crne Gore*, Temida, jun 2003, Tema: Krivično delo:

- Nasilje u porodici i njegova primena u praksi*, jun 2003.
http://www.vds.org.rs/File/nasilje_u_porodici_u_vojvodini.pdf, pristupljeno 18. novembra 2015.
- Omejec, J.: Zabrana diskriminacije u praksi Evropskog suda za ljudska prava, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2009, Vol. 59. No 5.
 - Opcioni protokol uz Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1999), „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori”, broj 13/02
<http://www.minoritycentre.org/sites/default/files/OP-CEDAW%20bhms.pdf>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Opšta preporuka br. 19. Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (1992)
 - http://www.bibija.org.rs/images/cedaw/konvencija/opsta_preporuka_br19.pdf, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Pénal Code, 2015, Télécharger
http://www.cjoint.com/14dc/DLxmMm7BPR5_codepenal2015.pdf, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Proposition de Loi renforçant la protection des victimes et la prévention et la répression des violences faites aux femmes <http://www.senat.fr/dossier-legislatif/ppl09-338.html>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Recommendation Rec. 2002/5, Council of Europe (2002)
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Sexual Offences Act 2003
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Stojanović, Z.: Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, 2012.
 - Zakon o nasilju nad ženama, nasilju među partnerima i uticaj te vrste nasilja na decu (Loi No. 2010-769, od 9. jula 2010)
<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORF-TEXT000022454032>, pristupljeno 18. novembra 2015.
 - Zakon o stvarnoj jednakosti između žena i muškaraca, (Loi No 2014-873, od 4. avgusta 2014)
<http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORF-TEXT000029330832&categorieLien=id>, pristupljeno 18. novembra 2015.

6. Presude

- Airey v. Ireland, predstavka br. 6289/73, presuda od 9. oktobra 1979,
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420>, pristupljeno 18. novembra 2015.
- Marcx v. Belgium, 1979, predstavka br. 6833/74, presuda od 13. juna 1979,
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534>, pristupljeno 18. novembra 2015.

- *M. C. v. Bulgaria*, predstavka br. 39272/98, presuda od 4. oktobra 2003, European Court of Human Rights, Factsheet, Violence against women May 2015,
http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Domestic_violence_ENG.pdf, pristupljeno 18. novembra 2015.
- Eremija i ostali protiv Republike Moldavije, predstavka br. 3564/11, presuda od 28. maja 2013, Ljudska prava u Evropi, Pravni bilten, 3/2013,
<http://www.airecentre.org/data/files/bulletins/2013/3.2013.pdf>, pristupljeno 18. novembra 2015.
- *Osman v. The United Kingdom*, (1998), Reports 1998-VIII
- *Opuz v. Turkey*, predstavka br. 33401/02, presuda od 9. juna 2009,
http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945_pristupljeno 18. novembra 2015.
- Presude Vrhovnog suda Republike Hrvatske: I Kž 286/2008-6; I Kž 286/14-4; I Kž 288/01-3
<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/SearchResultsPublic.asp>, pristupljeno 18. novembra 2015.
- Presude Vrhovnog suda Hrvatske: III Kr 156/2013-4 i I Kž 89/15-4 I Kž 119/14-4
<http://sudskapraksa.vsrh.hr/supra/SearchResultsPublic.asp>, pristupljeno 18. novembra 2015.
- Presuda Vrhovnog suda Srbije Kž 415/90 od 31. maja 1991,
<http://www.sirius.rs/praksa/314?prn=1> pristupljeno 18. novembra 2015.
- South West Africa Case, International Court of Justice, 2nd judgement Reports 4.
- *Thlimmenos v. Greece*, predstavka br. 34369/07, presuda od 6. aprila 2000,
http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Case%20of%20Thlimmenos%20v%20Greece%20_2_.pdf, pristupljeno 18. novembra 2015.

Prof. dr Milanka VEŠOVIĆ

*PARTNERSHIP AND DOMESTIC VIOLENCE IN
THE CRIMINAL CODE OF SERBIA*

-With Regard to the Istanbul Convention -

The roots of partnership and domestic violence go way back to the very beginnings of partnership relationships. How to prevent such violence and especially the violence against women, nevertheless, was a question ignored for a long time. Moreover, in some periods of history the punishment of women not only was tolerated by the state, church and marital partners, but was viewed as an act socially acceptable and respectable as well. Only recently, since the end of the last century, the opinion of the public has started to radically change, and this topic has become, without exaggeration, the subject of intense global interest.

Taking account of normative provisions and practice of court instances at the international level, above all the jurisprudence of the European Court of Human Rights, the author traces the origin and development of a new trend in combating gender-based stereotypes and anachronistic attitudes towards the status of a man and a woman.

Further in this paper, the author seeks to highlight efforts made towards the prevention of and combating partnership and domestic violence, within the context of solutions provided in the valid Criminal Code of Serbia, but to a certain extent in codes of other countries as well. In this respect, the focus is on criminal offence of domestic violence and criminal offences against sexual integrity.

As regards the criminal offence of domestic violence stipulated by article 194 of the Serbian Criminal Code, which provides for the protection against physical and mental violence within family and intimate partner relationships, it – as the authors suggests - should be amended. The amendments should not be made towards increasing the severity of criminal law repression; instead, they would aim to modify in an adequate way the conception of that criminal offence. That might contribute to more effective prevention of the occurrence of such violence. The author puts forward certain suggestions to that effect.

Further in the paper the author focuses on issues related to examining the prevention of sexual violence, primarily the criminal offence of rape as the basic incrimination in that domain. More precisely, the author directs her atten-

tion to the increasingly topical and very forced requirements for redefining the offence of rape and determining its ground for criminal law repression based on non-consent of the victim (instead of coercion). Elaborating pros and cons of such proposals, the author seeks to contribute to a broader understanding of these issues.

Finally, it should be added that all expositions, suggestions and conclusions are valued in terms of international regulatory acts, in particular the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.

Key words: *violence in partnership, domestic violence, rape, non-consent, the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.*